

JACEK HOŁÓWKA
MAGDALENA ŚRODA

PROJEKT MINIMUM ETYCZNEGO DLA SZKÓŁ PONADPODSTAWOWYCH

I Sformułowanie celów nauczania etyki w szkole średniej:

1. Zapoznanie uczniów z głównymi nurtami refleksji filozoficznej nad moralnością
2. Wdrożenie do samodzielnego dostrzegania i rozstrzygnięcia kwestii moralnych
3. Przegląd problemów etycznych współczesności
4. Prezentacja głównych problemów metaetycznych

Program etyki wykładanej wedle proponowanych tu zasad jest neutralny światopoglądowo; nie przesądza on kwestii dopuszczalnego sposobu uzasadniania norm moralnych. Nie może również służyć celom indoktrynacji w duchu wybranego systemu etyki normatywnej.

II Projekt minimum etycznego dla szkół ponadpodstawowych

A. I klasa: *Historia etyki, starożytność, średniowiecze.*

Autorzy: Homer, Demokryt, Platon, Arystoteles, Epikur, Epiktet, Seneka, św. Augustyn, Abelard, św. Tomasz.

Problemy i pojęcia: cnota, szczęście, przyjemność, mądrość, poznanie samego siebie, sumienie, wolna wola, obowiązek, dobro, zło.

B. II klasa: *Historia etyki, czasy nowożytne.*

Autorzy: Locke, Spinoza, Hobbes, Rousseau, Voltaire, Hume, Kant, Nietzsche, Mill, Bergson, Moore, Russell.

Problemy i pojęcia: prawo naturalne, umowa społeczna, wolność, sprawiedliwość, wartości, nihilizm, indywidualizm, tolerancja

C. III klasa: *Problemy moralne w literaturze pięknej.*

Lista proponowanych lektur:

Michał Arcybaszew: *Sala nieuleczalnie chorych*, Albert Camus: *Dżuma*, Flannery O'Connor: *Kulawi wejść pierwsi*. W: *Trudno o dobrego człowieka*, Joseph Conrad: *Lord Jim*, Antoni Czechow: *Błahe zdarzenie*, *Chórzystka*, *Nieszczęście*, *Spać się chce*, *Złoczyńca*, Fiodor Dostojewski: *Bracia Karamazow*, *Zbrodnia i kara*, William Golding: *Władca much*, Gustaw Herling-Gudziński: *Inny świat*, szczególnie rozdz. *Nocne łowy*, *Głód*, Henryk Ibsen: *Dzika kaczka*, Michał Lermontow: *Fatalista*, Guy de Maupassant: *Baryłeczka*, Sofokles: *Antygona*, Wałam Szałamow: *Prokurator Judei i inne opowiadania*, Andrzej Szczypiorski: *Msza za miasto Arras*, William Szekspir: *Hamlet*, *Otello*, Lew Tołstoj: *Świeczka*. W: *Śmierć Iwana Illicza*, Stefan Zweig: *24 godziny z życia kobiety*.

D. IV klasa: *Współczesne problemy etyczne:*

1. Autonomia jednostki i szacunek dla drugiego człowieka: godność osobista, godność człowieka, prawa człowieka, niezależność, sfera prywatności, inwigilacja, zniewolenie, poszanowanie własności, odwaga cywilna, dominacja i postawa sadystyczna, słaba wola, emocjonalna zależność, presja grupy.
2. Etyka seksualna:
miłość, pożądanie, współżycie, problemy wieku dojrzewania, wierność, zdrada, dewiacje emocjonalne, homoseksualizm, zapobieganie ciąży i aborcja, pornografia, prostytutka, poczucie winy.
3. Moralny aspekt polityki:
wolność, prawa obywatelskie, podporządkowanie woli większości, nieposłuszeństwo obywatelskie, dyskryminacja, pacyfizm, autorytet, totalitaryzm.
4. Normy współżycia społeczności:
Tolerancja religijna, tolerancja dla dewiacji, życzliwość, przyjaźń, konformizm, solidarność, egoizm, altruizm, dyskryminacja, samobójstwo, cenzura, wiarygodność instytucji publicznych, etyka zawodowa.
5. Sprawiedliwość retributywna:
kara śmierci, wychowawcza rola więzienia, odpowiedzialność młodocianych i rodziców, recydywiści, terroryzm.
6. Sprawiedliwość dystrybucyjna:
zasada równych szans, sprawiedliwość i równość, redystrybucja dochodu narodowego, filantropia, obowiązki wobec przyszłych pokoleń i odległych społeczeństw.
7. Etyka medyczna:
postawa wobec AIDS, eksperymenty medyczne, eutanazja, niepoczytalność, obowiązki lekarza wobec pacjenta, szacunek dla zmarłych.

*III. Lektury pomocnicze dla nauczycieli i dla uczniów**Historia etyki:*

1. Platon: *Obrona Sokrates. Kriton.*
2. Platon: *Gorgiasz.*
3. Arystoteles: *Etyka Nikomachejska.*
4. Marek Aureliusz: *Rozmyślenia.*
5. Epiktet: *Diatryby. Encheirydion*
6. św. Augustyn: *Wyznania.*
7. św. Augustyn: *O wolnej woli.* W: *Dialogi i pisma filozoficzne*, tom III.
8. Abelard: *Etyka czyli poznaj samego siebie*
9. św. Tomasz: *Traktat o człowieku.*
10. Hobbes: *Lewiatan* (15, 16, 17, 18, 20, 21).
11. Rousseau: *Rozprawa o nierówności.* W: J. J. Rosseau: *Trzy rozprawy z filozofii społecznej.*
12. Locke: *List o tolerancji.*
13. Wolter: *Traktat o tolerancji.*
14. Hume: *Badania dotyczące zasad moralności.*
15. J. St. Mill: *Utylitaryzm. O wolności.*
16. Kant: *Uzasadnienie metafizyki moralności.*
17. Nietzsche: *Poza dobrem i złem.*
18. Scheler: *Resentyment a moralność.*

19. Bergson: *Dwa źródła moralności i religii*. W: I. Wojnar: *Bergson*.
20. Moore: *Zasady etyki*.
21. Jaspers: *Filozofia egzystencji*.
22. Jaspers: *Problem winy*, W: „Etyka” nr 17.
23. Fromm: *Ucieczka od wolności*.
24. Elzenberg: *Kłopot z istnieniem*.
25. Kotarbiński: *Medytacje o życiu godziwym*.
26. Ingarden: *Książeczka o człowieku*.
27. Elzenberg: *Wartość i człowiek*.
28. Arendt: *Myślenie i zło*. W: „Etyka” nr 22.

Etyka - podręczniki, zagadnienia ogólne:

1. M. Ossowska: *Podstawy nauki o moralności*.
2. M. Ossowska: *Normy moralne*.
3. M. Ossowska: *Socjologia moralności*.
4. M. Ossowska: *Myśl moralna Oświecenia angielskiego*.
5. T. Ślipko: *Zarys etyki ogólnej*.
6. H. Jankowski: *Etyka*.
7. T. Styczeń: *ABC etyki*.
9. L. Kołakowski: *Mała etyka*. W: *Czy diabeł może być zbawiony*.
10. W. Tatarkiewicz: *Historia filozofii*.
11. Biegański W: *Etyka ogólna*.

Etyka — zagadnienia szczegółowe

- S. Olejnik: *Studium nad podstawami etyki*.
- A. Rodziński: *U podstaw kultury moralnej*. „Roczniki filozoficzne KUL” t. XVI, z 2.
- B. Russell: *Szkice sceptyczne*.
- K. Twardowski: *Wykłady z etyki. O sceptycyzmie etycznym*. „Etyka” nr 9.
- K. Nielsen: *Moralność i wiara*.
- J. Hołówka: *Relatywizm etyczny*.
- M. Szyszkowska: *Filozofia prawa i filozofia człowieka*.
- L. L. Fuller: *Moralność prawa*.
- H. Jankowski: *Moralne standardy oceny prawa*. „Etyka” nr 2.
- W. Tatarkiewicz: *Parerga*.
- K. Twardowski: *Etyka i prawo karne wobec zagadnienia wolności woli*. „Etyka” nr 20.
- J. Filek: *Pytanie o istotę wychowania*. „St. Filozof.” 1984 (4).
- H. Wantuła: *Problem poczucia winy*. „Etyka” nr 7.
- M. Buber: *Wina i poczucie winy*. „Więź” 1974 (7-8).
- K. Starczewska: *Tradycyjne wzory miłości wobec przemian obyczajów seksualnych*. „Etyka” nr 12.
- J. Paszkiewicz: *O postawach konformizmu i nonkonformizmu*. „Etyka” nr 10.
- K. Kiciński: *Egoizm i problem zachowań prospołecznych*.
- H. A. Prichard: *Obowiązek a nieznanność faktów*. „Etyka” nr 5.
- J. Majka: *Etyka życia gospodarczego*.
- L. Kołakowski: *Etyka bez kodeksu*. W: *Kultura i fetysze*.

M. Przełęcki: *Chrześcijaństwo niewierzących*.

J. Koziński: *Godność i charakter człowieka*. „Więź” 1984 (5). (godność - zobacz też „Studia Filozoficzne” 1983, 1-2).

I. Lazari-Pawłowska: *Trzy pojęcia tolerancji*. „St. Filozoficzne” 1984;

J. Keller: *Tolerancja jako zasada moralna i postawa*. „St. Filozof.” 1960 (16).

K. Ajdukiewicz: *O sprawiedliwości*. W: *Język i poznanie*, t. I.

Ch. Perelman: *O sprawiedliwości*, (problemy sprawiedliwości, zob. też „Etyka” nr 19).

T. Czeżowski: *Paradoksy wolności*. W: *Pisma z etyki i teorii wartości* (problemy wolności, zob. też „Znak” 1964 (16); 1970 (22)).

B. Hołyst: *Samobójstwo - przypadek czy konieczność*.

H. Jonas: *Prawo do śmierci*. „Etyka” nr 23.

Z. Szawarski: *Samobójstwo - w poszukiwaniu definicji*. „Etyka” nr 23.

D. Birnbacher: *Etyczne aspekty zapobiegania i udzielania pomocy w samobójstwie*. „Etyka” nr 23 (problematyka śmierci, zob. też „Znak” 1991 (12)).

H. Jankowski: *Istnienie, wolność, sprawiedliwość a etyczne problemy medycyny*. „Etyka” nr 14.

Z. Szawarski: *Wartość życia*. „Etyka” nr 21.

J. Hołówka: *O pojęciu i wartości zdrowia*. „Etyka” nr 15.

T. Kielanowski: *Etyczne problemy umierania i śmierci*. „Etyka” nr 14.

Z. Szawarski: *Etyka i przerywanie ciąży*. „Etyka” nr 16.

J. Hołówka: *O pomocy w potrzebie*. „Etyka” nr 16.

I. Lazari-Pawłowska: *Kręgi ludzkiej wspólnoty*. „Etyka” nr 18.

J. Fienberg: *Obowiązki człowieka i prawa zwierząt*. „Etyka” nr 18.

S. R. L. Clark: *Prawa zwierząt*. „Etyka” nr 16.

J. R. Searle: *Jak wywieść „powinien” z „jest”*. „Etyka” nr 18.

Metaetyka (red. I. Lazari-Pawłowska); jest to praca będąca zbiorem artykułów poświęconych problematyce uzasadniania i argumentacji w etyce, a także zagadnieniom naukowości etyki, funkcji i statusu zdań oceniających (czy mają charakter logiczny). Bardzo ważna pozycja. Podobny charakter ma również: „Etyka” nr 11.

Godne polecenia są również prace zamieszczone w:

Antologia Etyki Polskiej (przygotowywana przez PWN) - zawiera ona, należące do klasyki, teksty największych polskich filozofów. Artykuły mogą stanowić pomoc dla nauczyciela, mogą również stanowić lekturę dla uczniów przerabianą podczas lekcji. W przygotowaniu znajduje się również druga część *Antologii* poświęcona etyce anglosaskiej. Większość artykułów pochodzi z rocznika „ETYKA” wydawanego przez PWN w latach 1966-1991.

Etyka ogólna

M. Ossowska: *Pojęcie moralności*. „Etyka” nr 1.

T. Kotarbiński: *Istota oceny etycznej*. „Etyka” nr 1.

I. Lazari-Pawłowska: *O pojęciu moralności*. „Etyka” nr 1

K. Twardowski: *O zadaniach etyki naukowej*. „Etyka” nr 12.

I. Lazari-Pawłowska: *Problem unaukowania etyki*. „Etyka”.

T. Czeżowski: *Etyka jako nauka empiryczna*. W: *Pisma z etyki i teorii wartości*.

T. Styczeń: *Spór o naukowość etyki*. W: *Metaetyka* (red. Lazari-Pawłowska).

M. Ossowska: *Główne modele systemów etycznych*. W: *Miscellanea*